

Професійна зрілість поліцейських: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Cherkashyn A. I. Professional maturity of policemen: theoretical aspect / A. I. Cherkashyn // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 38. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 438–450.

A. I. Cherkashyn. Professional maturity of policemen: theoretical aspect. The main priorities of development of the Ministry of Internal Affairs are defined in the article: the development of personnel potential and social protection of the population.

The main challenges for improving the training of police officers are as follows: leaching of the professional core and a shortage of personnel of the bodies of the Ministry of Internal Affairs; absence of an effective and modern system of training, selection and management of personnel, transparent mechanisms of career growth; lack of adequate social protection system, professional growth and motivation of the Ministry of Internal Affairs employees, low staff initiative and its vulnerability to corruption risks; the difference between the categories of employees, which necessitates the development of special approaches in the management of personnel, the lack of a well-functioning system of internal communications.

It is pointed to the complexity and ambiguity of the definition and interpretation of the scientific definition of «maturity», which indicates the inadequacy of development and the contradictory points of view of different authors.

It is noted that most scientists understand professional maturity as a psychological personality formation that characterizes the level of the formation of the professionalism of the individual and encourages the personality to self-realization and self-determination.

It is pointed out that the professional activities of police officers takes place in conditions of constant interaction with citizens, emotional loads, threats from criminal elements demanding that the police form the appropriate professional maturity.

It is suggested that the professional maturity of a police officer's personality is considered to be a personal, integrated education, including personal, social, emotional and intellectual maturity, appropriate level of professional identity, encouraging them to permanent self-development and self-determination by mastering the leading special competencies.

Key words: personal maturity, social maturity, cognitive maturity, emotional maturity, professional identity, personality, police officers, Ministry of Internal Affairs, operational activities, professional determination.

А. І. Черкашин. Професійна зрілість поліцейських: теоретичний аспект. У статті з'ясовано основні пріоритети розвитку Міністерства внутрішніх справ: розвиток кадрового потенціалу та соціальний захист населення.

Основними викликами щодо удосконалення підготовки працівників поліції визначено: вимивання професійного ядра і некомплект персоналу органів системи МВС; відсутність ефективної та сучасної системи підготовки, відбору й управління персоналом, прозорих механізмів кар'єрного зростання; відсутність належної системи соціального захисту, професійного зростання та мотивації працівників системи МВС; низька ініціативність персоналу і його вразливість до корупційних ризиків; відмінність категорій працівників, що зумовлює необхідність вироблення спеціальних підходів в управлінні персоналом; відсутність налагодженої системи внутрішніх комунікацій.

Указано складність і багатозначність визначення й трактування наукової дефініції «зрілість», що свідчить про недостатність розробки та суперечливість точок зору різних авторів.

Зазначено, що більшість науковців розуміють професійну зрілість як психологічне утворення особистості, яке характеризує рівень сформованості професіоналізму особистості та спонукає її до самореалізації й самодетермінації.

Доведено, що професійна діяльність працівників поліції відбувається в умовах постійної взаємодії з громадянами, швидкоплинних емоційних навантажень, загрози з боку криміногенних елементів, що потребує від них сформованості відповідної професійної зрілості.

Запропоновано під професійною зрілістю особистості працівників поліції розуміти особисте, інтегроване утворення, яке включає особистісну, соціальну, емоційну й інтелектуальну зрілості, відповідний рівень професійної ідентичності, що спонукають її до постійного саморозвитку і самодетермінації шляхом опанування провідними спеціальними компетенціями.

Ключові слова: особистісна зрілість, соціальна зрілість, когнітивна зрілість, емоційна зрілість, професійна ідентичність, особистість, працівники поліції, Міністерство внутрішніх справ, оперативно-службова діяльність, професійна детермінація.

Постановка проблеми. Одним із напрямів стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ до 2020 року є розвиток кадрового потенціалу та соціальний захист населення. Основним очікуваним результатом удосконалення реалізації зазначеного напрямку є формування стабільного та високопрофесійного кадрового складу органів системи Міністерства внутрішніх справ

(далі – МВС), який здатний належно реагувати на виклики та загрози у сфері внутрішніх справ. Як відомо, що на теперішній час існують виклики сьогодення, які спонукають до реалізації окресленого напрямку. Основними викликами визначено: вимивання професійного ядра і некомплект персоналу органів системи МВС; відсутність ефективної та сучасної системи підготовки, відбору й управління персоналом, прозорих механізмів кар'єрного зростання; відсутність належної системи соціального захисту, професійного зростання та мотивації працівників системи МВС; низька ініціативність персоналу і його вразливість до корупційних ризиків; відмінність категорій працівників, що зумовлює необхідність вироблення спеціальних підходів в управлінні персоналом; відсутність налагодженої системи внутрішніх комунікацій.

Основними кроками для реалізації цього напрямку вважаються:

- розвиток відомчої системи освіти та підготовки кадрів, яка відповідає професійним потребам і формує загальні цінності для персоналу системи МВС;
- розроблення механізмів забезпечення прозорості відбору кадрів і кар'єрного зростання;
- розроблення і впровадження програм безперервного професійного розвитку персоналу;
- стимулювання керівників усіх рівнів до використання нових управлінських практик;
- упровадження сучасних методів мотивації та збалансованої системи соціального захисту персоналу системи МВС;
- розроблення ефективних підходів до оцінювання роботи персоналу і заохочення до підвищення її якості;
- створення налагодженої системи внутрішніх комунікацій;
- упровадження механізму міжвідомчого стажування працівників у системі МВС;
- упровадження комплексного ґендерного підходу до політики розвитку кадрового потенціалу.

Відповідно, виникає нагальна потреба у підготовці високопрофесійних працівників поліції нової генерації, які мають високий рівень професійної зрілості. На думку Г. Х. Яворської, «професіонал – це соціально компетентна, психологічно зріла особистість, що відзначається високою професійною майстерністю, яка визначає її спосіб життя, особливий професійно орієнтований, відповідальний світогляд і почуття приєднання до професійної спільноти» [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дефініція «психологічна зрілість» розглядається багатьма зарубіжними і вітчизняними психологами (К. О. Абульханова-Славська, Н. О. Антонова, Т. М. Березіна, А. Х. Маслоу, Г. У. Олпорт, Л. І. Рибачук, Г. Х. Яворська та ін.). Дослідники вказують на складність та багатозначність визначення і трактування наукової дефініції «зрілість», що свідчить про недостатність розробки та суперечливість точок зору різних авторів.

Відповідно, **цілями та метою нашого дослідження** було визначення основних наукових підходів до оцінки професійної зрілості працівників поліції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна з найповніших концепцій особистісної зрілості належить Г. Олпорту [13]. Говорячи про особистісну зрілість, він зазначав, що, по-перше, нелегко описати єдність і конкретне різноманіття абсолютно зрілої особистості, оскільки способів її розвитку існує велика кількість. Він вважає унікальним кінцевим продуктом професійної зрілості здоров'я. По-друге, вчений наголошував, що слід більше говорити про ідеальну, а не про реальну людину, оскільки знайти всі ознаки зрілості в одній людині навряд чи можливо. По-третє, особистісна зрілість не пов'язана з хронологічним віком, проте зіткнення особистості на життєвому шляху з перешкодами і стражданнями детермінують новий рівень розвитку. Г. Олпорт концептуально визначає шість критеріїв зрілості: розширене почуття «Я», теплота щодо інших, емоційна безпека і прийняття себе, реалістичне сприйняття, самооб'єктивація (розуміння себе та гумористичне ставлення до себе), єдина філософія життя.

А. Маслоу [11] визначав самоактуалізацію як основну характеристику зрілості особистості, що спонукає людину до розвитку власного потенціалу. Він зазначав, що тільки у процесі самоактуалізації особистість самовдосконалюється та показує свої найкращі якості. Основними рисами зрілих особистостей А. Маслоу вважав: ефективне сприйняття реальності (реалістичність), спонтанність, зосередженість на проблемі (на протиположності заклопотаності собою), відстороненість, незалежність від оточення (автономність і самодостатність), постійну свіжість оцінок (у контексті чутливості до нових переживань, відкритості досвіду), соціальне почуття, демократичний характер (шанобливе ставлення до інших, співчуття), здатність формувати глибокі, але вибірково відносини, моральну переконаність, філософське невороже почуття гумору, креативність та стійкість до соціальних норм.

К. О. Абульханова і Т. М. Березіна під зрілістю розуміють своєчасність особистості, яка визначає здатність особистості до знаходження свого способу життя. Автори вказують на притаманні для особистості оптимальний ритм життя, індивідуальні часові потенціали, які спонукають особистість до оволодіння природними і власними психічними можливостями. Все це дає змогу особистості вдосконалювати власні ресурси активності щодо самоідентифікації та самовдосконалення у різних формах життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом [1].

К. О. Абульханова-Славська визначає внутрішню детермінацію показником зрілості особистості, що характеризує здатність особистості керувати власним життям, продуктивно використовувати внутрішні резерви відповідно до життєвих завдань, саморегуляції життєвих процесів, використання ефективного стилю спілкування, здійснювати вплив на людей [2].

Дослідження низки авторів (О. Р. Калітєвська, Д. О. Леонтьєв, Є. М. Осін, І. І. Бородкіна) підтверджують, що зріла особистість відрізняється спроможністю до самодетермінації на підставі сформованих власних інтересів та ціннісно-життєвих орієнтацій. Вони стверджують, що процес самодетермінації у підлітковому віці здійснюється на підставі інтеграції понять свободи і відповідальності особистості. Відповідно, формування понять свободи і детермінації у підлітків здійснює розв'язання особистісних криз [4].

Г. І. Меднікова зазначає, що дефініція «зрілість» у психології розглядається як етап психічного розвитку і якість особистості [12, с. 185]. Автор робить висновок, що зрілість людини досліджується для відзначення психологічних новоутворень на різних вікових етапах розвитку особистості. З точки зору автора, особистісна зрілість є результатом розвитку особистості в онтогенезі, де проявляються важливі функції людини до самодетермінації в аспекті опанування смыслом власного життя.

На думку Н. О. Антонової та Л. І. Рибачук, психологічно зрілою людиною є особистість, яка спроможна до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і самореалізації [3, с. 34]. Відповідно, автори до структурних компонентів особистісної зрілості відносять:

- особистісну зрілість – сукупність психологічних властивостей, що обумовлюють людську автономію до самовизначення і самоприйняття власного життєвого досвіду;
- інтелектуальну зрілість – певні психологічні властивості, що характеризують людину як здатну до пізнання, до викорис-

тання набутих знань у предметній діяльності, до логічного мислення, до рефлексії і творчості;

– емоційну зрілість – сукупність психологічних властивостей людини, здатної адекватно відчувати і регулювати власні емоційні прояви;

– соціальну зрілість – сукупність психологічних властивостей людини, яка вміє ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами, ґрунтуючись на гуманістичних принципах за умови збереження власної індивідуальності [3, с. 34–35].

Автори визначають професійну зрілість як прояв психологічної зрілості у сфері професійної діяльності. Вона являє собою «особистісне новоутворення, що відображається у прагненні та здатності до самовизначення й самореалізації засобами суспільно-корисної діяльності» [3, с. 39]. На думку дослідників, професійна зрілість складається зі стійкої професійної мотивації на досягнення успіху за рахунок професійного розвитку та самовдосконалення, сформованої професійної ідентичності, з набутих професійних знань, умінь, навичок, здібностей [3, с. 39].

О. В. Чуйко вважає особистісну зрілість складним структурним утворенням, яке детермінується духовним, когнітивним, емоційно-регулятивним та результативним компонентами і визначає успішність особистості в особистій та професійній сферах діяльності. Відповідно, на думку автора [15, с. 157]:

– духовний рівень особистісної зрілості характеризує сформованість ціннісно-сміслових настанов особистості, які визначають сенс буття;

– когнітивний рівень особистісної зрілості свідчить про осмисленість, адекватність і автономність при прийнятті рішень;

– емоційно-регулятивний рівень особистісної зрілості засвідчує вміння керувати власними психічними станами й емоціями під час професійної діяльності;

– результативний (компетентнісний) рівень особистісної зрілості відображає спроможність професіонала до актуалізації власної діяльності [16, с. 156–157].

Але в подальшому автор пропонує розглядати особистісну і професійну зрілість як гетерогенні структури, різні за своїм походженням [16, с. 189]. Стверджується, що особистісна зрілість є показником власного розвитку особистості, яка визначає життєвий шлях людини та її долю. Вказується, що процес формування особистісної зрілості має продуктивний або деструктивний характер, що обумовлюється системою життєвих цінностей людини. О. В. Чуйко стверджує, що формування професійної зрі-

лості відбувається удорожж професіогенезу за рахунок набуття професіоналом необхідних компетентностей. Але, з нашої точки зору, професіоналізм поліцейського повинен визначатися одночасним розвитком особистісної та професійної зрілості. Життєві плани і перспективи поліцейського повинні тісно пов'язуватися із завданнями особистісного професійного розвитку.

На думку Т. В. Комар, професійна зрілість фахівця формується у процесі реалізації системи випереджальної підготовки у вищому навчальному закладі (далі – виш) і поєднує готовність до безперервного професійного вдосконалення, професійну культуру, особистісно-професійну активність, усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності й ціннісне ставлення до професії, себе, інших людей і світу загалом, пошук і знаходження у професії власного смислу [5, с. 37].

Автор зазначає, що особистісний соціально-психологічний простір людини індивідуалізує професійну зрілість особистості. Вказується на взаємний зв'язок дефініцій «професійна зрілість» і «соціально-психологічний простір» у контексті набуття особистістю власних цінностей та сенсу професійної діяльності [6, с. 294]. Отже, робиться висновок про те, що професійна зрілість являє собою особистісний феномен, який тісно пов'язаний із соціально-психологічним простором та професійною самодезермінацією особистості. Дійсно, працівник поліції виконує оперативно-службові завдання у власному професійному соціально-психологічному просторі, де він повинен усвідомлювати особливості цього простору та спонукати себе до розвитку необхідних професійних компетентностей [6, с. 294–295].

Професійну зрілість соціального педагога дослідниця визначає як «системне утворення, яке відображає рівень володіння спеціалістом професійною діяльністю, що виявляється у сформованості професійної компетентності та складових її компетенцій, суб'єктності, ієрархії ціннісних орієнтацій, інноваційності й самореалізованості соціального педагога; професіональна зрілість виявляється в гуманній позиції соціального педагога, успішно застосовуваних технологіях професійної діяльності, у подоланні перешкод у сфері професійної діяльності, у впровадженні інновацій, у прагненні до самовдосконалення, позитивної професійної «Я-концепції», у результативності професійної діяльності. Як система професіональна зрілість соціального педагога виявляється на докомпетентнісному, еkleктичному, алгоритмізуючому, дослідницькому й наставницькому рівнях; професійна зрілість формується під впливом психолого-акмео-

логічних чинників (навчання, взаємини, творчість, критичність і управління), психолого-акмеологічних умов (соціальне державне управління на висококваліфікованих фахівців; ситуації професійно-особистісного розвитку; акмеологічне середовище в професійному співтоваристві; професійне співробітництво з колегами, що перебувають на різних рівнях професіоналізму; новаторське перетворення педагогічної традиції; активне включення в професійну взаємодію з викладачами, учнями й настановою на процес і результат діяльності; професійна рефлексія в діалозі з усіма учасниками педагогічного процесу). Професійна зрілість може бути якісно перетворена на основі психолого-акмеологічної моделі розвитку професійної зрілості соціального педагога, технологічне забезпечення якої становить психолого-акмеологічний супровід у вигляді комплексного програмно-цільового проекту, що включає когнітивно-психологічний (спецкурс) і технологіко-акмеологічний (тренінг)» [7, с. 294].

Також у дослідженнях Т. В. Комар зазначається, що соціальна зрілість особистості включає чотири компоненти: відповідальність, терпимість, саморозвиток та позитивне мислення особистості [8, с. 178].

Досліджуючи провідні властивості становлення фахівця соціально-професійного профілю у вищій школі, автор визначає його «як етап розвитку особистості студента, що характеризується вищими досягненнями в особистісному, академічному та соціальному розвитку, які становлять системотворче ядро професійно значущих якостей, а також є показником готовності особистості до самореалізації у професійній діяльності» [9, с. 14]. Зазначається, що основними характеристиками професійної зрілості слід вважати: професійну самосвідомість (про себе як професіонала); творчий потенціал (комплекс унікальних здібностей особистості); інтегративні аспекти самості (самовизначення, самоврядування, самовдосконалення); проактивність та цілеспрямованість (філософія життя, світогляд, заснований на певній системі цінностей); особистісний досвід (досвід осмисленої рефлексованої поведінки у світі, ціннісні орієнтації), потреба в саморозвитку та самореалізації, позитивна «Я-концепція», що відображають психологічну готовність студента до самовираження й самореалізації.

Л. В. Потапчук, Н. О. Кордунова експериментально визначили основні характеристики особистісної зрілості студентів. Серед них: задовільний та незадовільний рівні мотивації досягнення; занижена або неадекватно завищена самооцінка; неефективні життєве становлення та смисложиттєві орієнтації;

середній рівень емпатії, що свідчить про труднощі у стосунках з іншими людьми; високий та задовільний рівень громадянського обов'язку [10, с. 175].

На думку О. С. Штепи, психологічна зрілість «висвітлює рівень розвитку сенсорних, мнемонічних, інтелектуальних та емоційно-вольових процесів, забезпечує високий рівень функціонування індивіда, його готовність аналізувати й усвідомлювати події і явища зовнішнього світу, що свідчить про високий рівень психічного розвитку людини. Особистість характеризується як цілісність, що самовизначається, і складається зі ставлення до оточуючого світу, до інших людей та до себе самої. Особистісна зрілість, на відміну від психологічної, ... характеризується якісним новоутворенням – здатністю до самопізнання» [14, с. 27–28].

Висновки. Слід зазначити, що більшість науковців розуміють професійну зрілість як психологічне утворення особистості, яке характеризує рівень сформованості професіоналізму особистості та спонукає її до самореалізації та самодетермінації.

Оперативно-службова діяльність працівників поліції співпадає з початком їх приходу на службу, де вони з перших кроків починають формуватися як професіонали. Основною характеристикою їхнього професіоналізму виступає професійна зрілість, яка починає формуватися під керівництвом досвідчених керівників та наставників. З нашої точки зору, професійна діяльність працівників поліції відбувається в умовах постійної взаємодії з громадянами, швидкоплинних емоційних навантажень, загрози з боку криміногенних елементів, що потребує від них сформованості професійної зрілості для прийняття відповідного правового рішення в конкретній обстановці оперативно-службової діяльності. Отже, під професійною зрілістю особистості працівників поліції слід розуміти особисте, інтегроване утворення, яке включає особистісну, соціальну, емоційну й інтелектуальну зрілості, відповідний рівень професійної ідентичності, що спонукають її до постійного саморозвитку і самодетермінації шляхом опанування провідних спеціальних компетенцій.

Вважаємо подальшим перспективним напрямком наукових досліджень професійної зрілості працівників поліції експериментальне дослідження особливостей її складових.

Список використаних джерел

1. Абульханова К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб. : Алетейя, 2001. – 304 с.

2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 298 с.
3. Антонова Н. О. Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога / Н. О. Антонова, Л. І. Рибачук // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 7. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 29–43.
4. Смысл, адаптация и самодетерминация у подростков / [Е. Р. Калитиевская, Д. А. Леонтьев, Е. Н. Осин, И. И. Бородкина] // Вопросы психологии. – 2007. – № 2. – С. 68–79.
5. Комар Т. В. Професійна зрілість особистості: психологічна природа поняття / Т. В. Комар // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2015. – Вип. 3. – С. 33–37.
6. Комар Т. В. Професійна зрілість особистості у її соціально-психологічному просторі / Т. В. Комар // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. – 2014. – № 2. – С. 287–299.
7. Комар Т. В. Психологічний супровід формування професійної зрілості майбутнього фахівця на етапі післядипломної освіти / Т. В. Комар // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. – 2014. – № 3. – С. 285–298.
8. Комар Т. В. Психологічна природа соціальної зрілості як вагома передумова професійної успішності майбутніх фахівців соціономічного профілю / Т. В. Комар // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Серія 12 : Психологічні науки. – Вип. 1 (46). – С. 171–178.
9. Комар Т. В. Структура та провідні властивості професійної зрілості майбутнього спеціаліста соціономічного напрямку / Т. В. Комар // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 1. – С. 9–14.
10. Кордунова Н. О. Психологічні тенденції проявів особистісної зрілості студентів у процесі професійної підготовки /

- Н. О. Кордунова, Л. В. Потапчук // Психологічні перспективи. – 2015. – Вип. 26. – С. 167–176.
11. Маслоу А. Х. Дальние пределы человеческой психики / А. Х. Маслоу ; перев. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 432 с.
 12. Меднікова Г. І. Особистісна зрілість: сутність та критерії / Г. І. Меднікова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Психологія. – 2012. – Вип. 43 (2). – С. 179–186.
 13. Олпорт Г. В. Личность в психологии / Г. В. Олпорт. – Москва : КСП ; СПб. : Ювента, 1998. – 345 с.
 14. Штепа О. С. Проприум зрілої особистості / Олена Станіславівна Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 26–35.
 15. Чуйко О. В. Особистісна зрілість як умова надання ефективної допомоги клієнту / О. В. Чуйко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2011. – Вип. 12. – С. 152–157.
 16. Чуйко О. В. Особистісна і професійна зрілість: співвідношення понять / О. В. Чуйко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2011. – Вип. 13. – С. 184–190.
 17. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України / Г. Х. Яворська. – Одеса : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abul'hanova K. A. Vremja lichnosti i vremja zhizni / K. A. Abul'hanova, T. N. Berezina. – SPb. : Aletejja, 2001. – 304 s.
2. Abul'hanova-Slavskaja K. A. Strategija zhizni / K. A. Abul'hanova-Slavskaja. – M. : Mysl', 1991. – 298 s.
3. Antonova N. O. Psihologichna zrilist' jak osnova gotovnosti do profesijnoi' dijal'nosti psihologa / N. O. Antonova, L. I. Rybachuk // Problemy suchasnoi' psihologii' : zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka, Instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufrijevoi'. – Vyp. 7. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2010. – S. 29–43.
4. Smysl, adaptacija i samodeterminacija u podrostkov / [E. R. Kalitievskaja, D. A. Leont'ev, E. N. Osin, I. I. Borodkina] // Voprosy psihologii. – 2007. – № 2. – S. 68–79.
5. Komar T. V. Profesijna zrilist' osobystosti: psihologichna pryroda ponjattja / T. V. Komar // Naukovyj visnyk Hersons'kogo

- derzhavnogo universytetu. Serija : Psychologichni nauky. – 2015. – Vyp. 3. – S. 33–37.
6. Komar T. V. Profesijna zrilist' osobystosti u i'i' social'no-psychologichnomu prostori / T. V. Komar // Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'noi' akademii' Derzhavnoi' prykordonnoi' sluzhby Ukrainy. Ser. : Pedagogichni ta psychologichni nauky. – 2014. – № 2. – S. 287–299.
 7. Komar T. V. Psychologichnyj suprovid formuvannja profesijnoi' zrilosti majbutn'ogo fahivcja na etapi pisljadyplomnoi' osvity / T. V. Komar // Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'noi' akademii' Derzhavnoi' prykordonnoi' sluzhby Ukrainy. Ser. : Pedagogichni ta psychologichni nauky. – 2014. – № 3. – S. 285–298.
 8. Komar T. V. Psychologichna pryroda social'noi' zrilosti jak vagona peredumova profesijnoi' uspishnosti majbutnih fahivciv socionomichnogo profilju / T. V. Komar // Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova : zbirnyk naukovykh prac' / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2015. – Serija 12 : Psychologichni nauky. – Vyp. 1 (46). – S. 171–178.
 9. Komar T. V. Struktura ta providni vlastyivosti profesijnoi' zrilosti majbutn'ogo specialista socionomichnogo naprjamu / T. V. Komar // Osvita ta rozvytok obdarovanoi' osobystosti. – 2016. – № 1. – S. 9–14.
 10. Kordunova N. O. Psychologichni tendencii' projaviv osobystisnoi' zrilosti studentiv u procesi profesijnoi' pidgotovky / N. O. Kordunova, L. V. Potapchuk // Psychologichni perspektyvy. – 2015. – Vyp. 26. – S. 167–176.
 11. Maslou A. H. Dal'nie predely chelovecheskoj psihiki / A. H. Maslou ; perev. s angl. A. M. Tatlybaevoj. – SPb. : Evrazija, 1999. – 432 s.
 12. Mednikova G. I. Osobystisna zrilist': sutnist' ta kryterii' / G. I. Mednikova // Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni G. S. Skovorody. Psychologija. – 2012. – Vyp. 43 (2). – S. 179–186.
 13. Olport G. V. Lichnost' v psihologii / G. V. Olport. – Moskva : KSP+ ; SPb. : Juventa, 1998. – 345 s.
 14. Shtepa O. S. Proprium zriloi' osobystosti / Olena Stanislavivna Shtepa // Praktychna psihologija ta social'na robota. – 2004. – № 2. – S. 26–35.

15. Chujko O. V. Osobystisna zrilist' jak umova nadannja efektyvnoi' dopomogy klientu / O. V. Chujko // Aktual'ni problemy sociologii', psihologii', pedagogiky. – 2011. – Vyp. 12. – S. 152–157.
16. Chujko O. V. Osobystisna i profesijna zrilist': spivvidnoshennja ponjat' / O. V. Chujko // Aktual'ni problemy sociologii', psihologii', pedagogiky. – 2011. – Vyp. 13. – S. 184–190.
17. Javors'ka G. H. Social'no-profesijna zrilist' kursantiv vyshhyh zakladiv osvity MVS Ukrai'ny / G. H. Javors'ka. – Odesa : PLASKE ZAT, 2005. – 408 s.

Received June 7, 2017

Revised July 11, 2017

Accepted August 8, 2017